

Tudósportré Lévai Béláról

Simigné Fenyő Sarolta

Lévai Béla, a Debreceni Egyetem Szláv Filológiai Intézetének egyetemi docense 2003-ban ünnepelte 60. születésnapját. Ebből az alkalomból találkoztunk az egyetem ódon falai között és beszélgettünk életpályájáról, mindenekelőtt a tanári hivatásról, nyelvészeti tevékenységéről és legújabb terveiről.

Közben felidéztek az elmúlt évtizedek történéseit: a doktori disszertációmmal kapcsolatos konzultációkat és a híres Debreceni Russzisztikai és Szlavisztikai Konferenciákat, amelyeket 25 éven át szervezett nagy lelkesedéssel, kezdetben Papp Ferenc akadémikus mellett titkárként, majd később önállóan. Ezekre a konferenciákra az ország minden részéből és külföldről is érkeztek résztvevők. Mi, a Miskolci Egyetem oktatói mindig nagyon vártuk a debreceni konferenciákat, mert ezek a rendezvények tették lehetővé számunkra, hogy bekapcsolódjunk az ország tudományos életébe, megismerjük a korszerű nyelvészeti irányzatokat, előadásokat tartunk, tanulmányokat publikáljunk.

– Miért a tanári pályát választottad? Volt-e tanár vagy nyelvész a családotokban? Hogyan lettél nyelvész?

– Édesanyám óvodavezető volt. Egy időben egyedül főzött 25–30 gyerekre, s közben tanította, nevelte őket. Ez az 50-es évek első felében volt. Nem győzte a sok munkát, úgy segítettem neki, hogy a gyerekeket magam köré gyűjtöttem és versekre, mondókákra, dalokra tanítottam őket. Sokat tornáztunk. Így indultam el tizenegy évesen a tanári pálya felé. Tanárok, főiskolát végzett emberek nem voltak a családukban. A nyelvészettel komolyabban másodéves koromban kezdtem el foglalkozni. Mint történelem–oroszos hallgatót elsősorban a nyelvtörténet foglalkoztatott. Olyan nemzetközi viszonylatban is elismert tanáraim voltak, mint pl. Sulán Béla professzor, a Szláv Filológiai Intézet akkori igazgatója, aki egyben az egyetem rektora is volt, és Dombrowszky József professzor, aki nyelvtörténetet tanított nekünk. Mindkét professzort példaképemnek tekintettem, személyiségük és elért eredményeik példaértékűek voltak számomra, mivel elméletileg nagyon felkészült, nagy tudású emberek voltak, tanítványaik sorsát, előrehaladását a szívükön viselték. Mindketten biztattak, hogy az egyetem elvégzése után benn akarnak tartani az egyetemen, tehát úgy készüljek, hogy majd megfeleljek a követelményeknek. Azt javasolták, még egyetemi éveim alatt tanuljak meg annyi szláv nyelvet, amennyit csak tudok. Ezután jártam bolgár, lengyel, szerbhorvát, cseh és szlovák órákra, egyszóval „ismerkedtem” a szláv

nyelvekkel, de később elsősorban az oroszral foglalkoztam. Időközben nagy dilemmát jelentett számomra, hogy eldöntsem, megmaradok-e a történeti nyelvészet mellett, amit rendkívül érdekesnek tartottam, vagy a modern nyelvészettel foglalkozzam. Dombrowszky tanár úr mindenképpen azt szeretne volna, ha a történeti nyelvészetet választom, míg Papp Ferenc tanszékvezető, aki a modern nyelvészeti irányzatokat képviselte, és aki később a számítógépes nyelvészetet is meghonosította az egyetemen, azt javasolta, válaszsak valamilyen a modern nyelvészeti irányzatokhoz kapcsolódó témát.

– Segített-e a történeti nyelvészet abban, hogy a modern nyelvészeti irányzatokkal foglalkozz?

– Természetesen nagyon sokat segített, elsősorban a nyelvészeti alapokat adta meg. Megismerkedtem az elmúlt ezer, másfélezer év nyelvészeti törekvéseivel, ami előtörténeti jellege következtében a szemléletemet formálta, ezért számomra nagyon fontos volt. Mivel a másik szakom történelem volt, úgy éreztem, a történelem és a történeti nyelvészet szervesen kapcsolódik egymáshoz. Amikor egyetemre jártam, nálunk még nem oktatták a transzformációs generatív grammatikát. Végül negyedéves koromban mégis úgy döntöttem, hogy a modern nyelvészet mellett szeretnék kikötni. Ezt a döntésemet Papp Ferenc javaslata alapján hoztam meg, aki rábeszélte, hogy a mai orosz nyelv leíró nyelvtanát tekintsem kutatási területemnek. Nagyon büszke vagyok arra, hogy a Kossuth Lajos Tudományegyetemen én írtam meg az első, a kontrasztív nyelvészet tárgykörébe tartozó értekezést „Az orosz po előjárós szerkezetek és magyar ekvivalenseik” címmel. Az akkori Orosz Intézetben ez volt az első kétnyelvű összevető nyelvtannal foglalkozó munka.

– Ezek szerint úttörő munkát végeztél. Akkor még korpusznyelvészet sem létezett. Hogyan, milyen szövegek alapján vetted össze a két nyelvet?

– Természetesen orosz nyelvű szövegek és fordításaik alapján. A gyűjtőmunkában sok szorgalmas tanítványom is segített, amikor az egyetem elvégzése után négy évig az alsójózsai általános iskolában tanítottam. Kénytelen voltam általános iskolában elhelyezkedni, mert apám meghalt, a városi tanács társadalmi ösztöndíjából éltem az egyetemen négy évig. Kétnyelvű könyveket adtam nekik, és könnyű dolguk volt, mert nekik csak az orosz „po” előjárót kellett megkeresniük és aláhúzniuk. A kb. másfélezer oldalnyi szövegből kimásoltam azokat a mondatokat, amelyekben a vizsgálandó előjáró előfordult, majd a mondatokat csoportosítottam, elemeztem. Nagy segítséget jelentett a gyermekek munkája, hiszen nekem a kereséssel nem kellett időt töltenem.

– Azért mégsem irigyellek, hiszen számítógép nélkül én ezt a munkát ma már elképzelni sem tudnám. Valószínűleg igen komoly munkát jelentett a példák, az adatok összegyűjtése. Milyen következtetéseket vontál le a dolgozatban a „po” előjárós szerkezetekre vonatkozóan?

– A munka nem volt megerőltető, mert fiatal voltam, tele voltam lelkesedéssel. Az is munkára sarkallt, hogy általános iskolában tanítottam, és közben egyetemi doktori disszertációt írtam. Az igazgatóm nagyon megértő, jó ember volt, mindig lelkesített ő is: „A dolgozatod legyen az első, ami időd marad, azt fordítsd az iskolára.” Azt hiszem, kevés ilyen vezető volt akkoriban, ma meg talán még kevesebb van. A „po” előjárószo vizsgálata egyébként arról győzött meg engem, hogy a nyelvben valóban vannak önálló jelentéssel nem rendelkező segédszavak, mint például a „po”, amelynek negyvenhárom alkalmi jelentését különítettem el.

– *Mi itt a Miskolci Egyetemen alkalmazott nyelvészettel foglalkozunk, amit napjainkban hasznos vagy közérdeklő nyelvészetnek is neveznek. Mi a beszédtevékenységgel kapcsolatos gyakorlati szférákat vizsgáljuk. Szerinted mire jó az elméleti nyelvészet?*

– Elmélet – például filozófia – nélkül is el lehetne végezni az egyetemet, de annak nem lenne értelme. Természetesen egyfelől a nyelvészeti kutatások öncélúak. A nyelv nagyon fontos társadalmi eszköz az ember kezében, ezért mindenképpen méltó arra, hogy önálló tudomány foglalkozzon vele. Mivel az anyanyelvet mindenki használja, a gyermekek és a felnőttek pedig idegen nyelveket tanulnak, szükség van arra, hogy a nyelvészeti alapokkal is megismerkedjenek. Ha pedig elolvassuk pl. Fodor Istvánnak a „Mire jó a nyelvtudomány?” című könyvét, akkor azt látjuk, hogy az életnek egyetlen olyan területe sincs, amelyik valamilyen módon ne lenne kapcsolatban a nyelvészettel. Az elmélet nagyon sokszor beépíthető a tanár gyakorlati munkájába. Az elmúlt nyáron például kisdíjakokat tanítottam angolra. Nagyon lelkesítette őket, amikor elkezdtünk egy-két szót etimologizálni, aminek alapján meg tudták egy-egy szó jelentését magyarázni. Tanítás közben néha magyar példákat is megemlítek. Nagyon tetszett például a tanítványaimnak, hogy a „holnap” szavunk a „hold” szóból ered, eredetileg „holdnap” volt. Elmondtam nekik, hogy először feljön a hold, utána jön a nap, és a holdat követő nap lesz a holnap. A gyerekek az ilyen dolgokat rögtön megjegyzik. Tulajdonképpen ilyen példákkal tudom motiválni őket. Az ilyen magyarázatok segítenek abban, hogy ne magoljanak, hanem értelem szerint tanuljanak.

– *Az oroszon kívül beszélsz néhány szláv nyelvet, valamint a szuahéli és az angolt is. Neked milyen élményeid, illetve tapasztalataid vannak a nyelvtanulással kapcsolatban?*

– Az oroszról például a grammatikalizáló-fordító módszer segítségével tanultam, az angolt viszont az Egyesült Államokban tanultam, idegennyelvi környezetben, természetes körülmények között. Amerikában kénytelen voltam angolul beszélni, értettem a kérdéseket, azt is tudtam, hogy jó válaszokat adok. Úgy éreztem, hogy viszonylag szabályosan kommunikálok, ugyanakkor azt a borzalmas dolgot tapasztaltam, hogy amit mondok, nem tudtam magyarul fordítani. Ha valaki megkérdezte magyarul, hogy mit mondott a beszélgetőpartnerem, azt csak hozzávetőlegesen tudtam megmagyarázni.

– *A nyelvelsajátításnak tulajdonképpen az a lényege, hogy ne mondat szerkezetekben gondolkodjunk, hanem mindig a kommunikatív célnak megfelelően tudjunk reagálni.*

– Ezzel én tisztában vagyok, de szerintem egy nyelvész nem teheti meg, hogy ne tudatosan tanuljon meg egy idegen nyelvet. Számomra az angol nyelv nem tudatos, és nem kontrasztív alapokon történő elsajátítása mindaddig hatalmas úrt jelentett, amíg el nem kezdtem magam is tanítani, és meg nem ismertem az angol nyelv rendszerét. Szerintem a fordítás nélkülözhetetlen a nyelvtanuláshoz. Oroszból kezdettől fogva tudatosan alkottam meg a mondatokat, éreztem, hogy a nyelv hogyan működik, angolból viszont nem, és ez kezdetben nagyon hiányzott.

– *Szívesen venném, ha szólnál néhány szót az általános iskolában szerzett élményeidről, tapasztalataidról.*

– Amikor 1966-ban tanítani kezdtem, az általános iskolákban a direkt módszert kellett alkalmazni. Ez azt jelentette, hogy az órán a tanárnak nem volt szabad magyarul megszólalni. Amíg cselekvésformákkal és képekkel lehetett illusztrálni a szavak jelentését, addig nem is volt probléma, de később, amikor érzelmeket és elvont fogalmakat kellett megtanítani, ez a módszer már nem működött. Nem beszélve arról, hogy sokszor a gyerekeknek nemcsak az idegen nyelvvel, hanem a magyar szavakkal is problémáik voltak. Sokszor anyanyelvük szóképzési elemeit sem használták helyesen. Nagy eredménynek tartom, hogy a gyerekeket rá tudtam venni arra, hogy az orosz sajtót nézegessék. Ötödik osztályban mindenki kapott tőlem egy Pravdát, és ha bizonyos mennyiségű szót felismert benne, azért plusz pontot kapott. Ötven pont volt egy „kis ötös”, és 250 pontért már a naplóba is bekerült az ötös. Természetesen nemcsak felismerni kellett a szavakat, hanem ki is kellett írni, melléírni a magyar jelentést, mert nem elég csak látni és leírni az orosz szót, a magyar megfelelőjével is össze kell vetni. Véleményem szerint az anyanyelv mindig befolyásolja az első idegen nyelv tanulását, amikor pedig a harmadik nyelvet tanuljuk, a második szól bele. Én az angolban mindig tipikus, az oroszra emlékeztető hibákat követtem el. A szakirodalom ezt negatív transzfernek nevezi.

– *És mi volt a helyzet a szuahéli nyelvvel?*

– Azt is természetes körülmények között, anyanyelvi beszélők társaságában kezdtem tanulni, amikor egy egyetemi táborban tanzániai diákokkal laktam. Az első szavakat és mondatokat ők írták le számomra. Az írásuk európai jellegű, latin betűkkel írnak, mint mi.

– *Miért esett a választásod erre a nyelvre?*

– *Az egyetemen indoeurópai nyelveket tanultam, de mindig is szerettem volna meg* DIGITALIZÁLTA: MIEKOLCI JEGYETEM KÖNYVTÁR, LEVÉLTÁR, MŰZSÉUM *szuahéli nyelvvel.*

A szuahéli bantu nyelv, 50 millió ember beszéli, gazdag irodalma van és nagyon érdekes, ahogyan a mondatokat felépíti. Agglutináló nyelv, mint a magyar, de itt a ragok a szavak elején jelennek meg, mivel ez a nyelv a grammatikai viszonyokat jelöli először, és csak utána a lexikai jelentést. Rendkívül nagy sikerélmény volt, amikor négy hónapos tanulás után megértettem egy újságcikket.

– Minden, amit a nyelvtanulásról elmondtál, azt bizonyítja, hogy egy nyelvész nem úgy, és nem azért tanul meg egy idegen nyelvet, amiért az átlagember. Most viszont kanyarodjunk vissza a tudományos tevékenységhez. Téged a 70-es évek második felétől kezdve úgy ismernek a kollégák, mint a Debreceni Russzisztikai és Szlavisztikai Napok első számú szervezőjét. A tanszék pedig a magyarországi russzisztikai, később szlavisztikai kutatás központja lett. Ki adta az ötletet?

– 1973-ban meghívtak az amerikai szlavisták Chicagóban megrendezett kongresszusára. Ez motivált és adta az ötletet arra, hogy Debrecen nevét is egy hasonló rendezvényhez kellene kötni. Hazaérkezésem után, 1974 januárjában volt egy íráskonferencia Debrecenben. Annak a szervezésében még egyáltalán nem vettem részt, de megbeszéltem Papp Ferencel, a tanszék vezetőjével, hogy a következő évben Russzisztika néven rendezzük meg a konferenciát. A sikeres konferenciasorozat huszonöt éven át tartott. Eleinte csak orosz nyelvi vonatkozású előadások hangzottak el. A hetedik konferenciát követően kettévált a rendezvény: volt egy szlavisztikai és egy russzisztikai szekciója. Így a szlavisztikai szekcióban a lengyelrel és a ruszinnal foglalkozó kollégák is bemutatkozhattak. Nagy örömmre szolgál, hogy mindazok, akik napjainkban russzistának számítanak, lényegében innen indultak el. A konferenciáknak fontos szerepe volt a tudományos utánpótlásban, fiatal kutatók itt tartották első előadásukat. A rendezvényről minden évben beszámoltak a különböző tömegkommunikációs eszközök, a helyi rádió, a TV, a napilapok és a Moszkvában megjelenő Русский язык за рубежом című módszertani folyóirat. Az előadások a Debreceni Szlavisztikai Füzetekben, egy alkalommal pedig a budapesti Studia Slavica című szakmai folyóiratban jelentek meg.

– Tudjuk, hogy a konferenciák megszervezésén kívül színvonalas oktatói munkád és rendkívül érdekes kutatási témáid alapján ismernek. Légy szíves foglalj össze néhány szóval, kik voltak a „mestereid”, azok a tanáraid, akik témaválasztásaidat, tevékenységedet segítették.

Mint ahogy már említettem, egyetemi éveim alatt életpályám alakulása, tudományos témáim kiválasztása szempontjából meghatározó személyiségek az Orosz Tanszéken a következő professzorok voltak: Dombrovsky József, Sulán Béla és Papp Ferenc. Természetesen az egyetemen más tanszékek oktatóival is kapcsolatba kerültem. Ilyen volt pl. Kálmán Béla, a Magyar Nyelvészeti Tanszék professzora, aki a névtan országos szinten is kimagasló kutatója volt. Ő irányította figyelmemet a hangtörvények, hangmegfelelések

felé. Később, a 90-es évek második felében, Ph.D értekezésem kapcsán kerültem kapcsolatba az Angol Nyelvészeti Tanszék professzorával, Korpónay Béla professzorral, aki önzetlenségével, felkészültségével nagyon sok segítséget nyújtott nekem a tudományos kutatásban. Nemcsak felhívta a figyelmemet a legújabb tudományos eredményekre, hanem konferenciákra hívott, segítette a publikációs tevékenységemet. Lényegében neki köszönhetem a Ph.D dolgozatom témaválasztását, meg azt is, hogy az angol programban másodszer ledoktorálhattam.

– *Foglalkoztál kontrasztív nyelvészettel, leíró nyelvtannal. Tudom, hogy kedvenc témád éveken keresztül az igék valenciájának vizsgálata volt. Erről írtad Ph.D értekezésedet is. Miért tartod az igékkel való foglalkozást fontosnak?*

– Azért, mert sok kutatóhoz hasonlóan azt vallom, hogy csak a dinamikus és temporális jegyekkel rendelkező ige (vagy más igésített elem) lehet a mondatok szervezője, csak az lehet állítmány. A statikus névszók nem alkalmasak szervezésre, mozgásra.

– *Hány közleményed jelent meg eddig?*

– A szakmai publikációim száma meghaladja a százötvenet, ebből nyolc önálló kötet. Több tucatra tehető a helytörténeti vonatkozású folyóirat- és újságcikkek száma is. A helytörténeti kutatás, a régészkedés és a helynévkutatás ugyanis az igazi hobbim. Ezek mind kapcsolatban vannak valahol a nyelvészettel. Az utóbbi időben egyre több recenziót írok. Ezt fontosnak tartom a tájékozódás és a tájékoztatás szempontjából.

– *Mely kutatásaidat tartod a legfontosabbnak, illetve a legsikeresebbnek? Egyáltalán mit tartasz sikernek?*

– Sikernek tartom mindenekelőtt azt, hogy a tanítványaimtól az elmúlt 37 év folyamán nagyon sok pozitív visszajelzést, sok kedves hangú levelet kaptam itthonról is, külföldről is, melyekben elismeréssel szólnak tanári munkámról. Köszönetet mondanak azért, mert a nyelvészetet megértettem és megszerettettem velük. A helytörténeti kutatásaimat egy egész település – a szülőfalum – lakossága nagyra értékeli. Ezekről az emberektől annyi érdeklődést, elismerést, hálát és szeretetet kaptam az elmúlt évtizedek folyamán, hogy felsorolni sem tudnám. Örülök annak, hogy az írásaimat sokan és szívesen olvassák, a honismereti tankönyvet a józsai iskolákban tanítják, a helytörténeti tévéorozatot pedig sokan nézik – számtalan pozitív visszajelzést kapok az emberektől szóban, telefonon, levélben és e-mailen is.

– *Három éve szervezed a metainformációs konferenciákat. Ki vagy mi adta az ötletet? Milyen jövőt jósolsz ennek a rendezvénysorozatnak, illetve milyen terveid vannak ezzel a kutatási témával?*

– A nyelv metainformációs elemeinek hazai kutatása nem tekint vissza hosszú múltra. Magyarországon a budapesti Janusz Bańczerowski professzor írt eddig legtöbbet a metainformációról. Három évvel ezelőtt itt a debreceni egyetemen alakítottunk egy kisebb kutatócsoportot helyi, miskolci, budapesti és nyíregyházi munkatársainkból. Részletes kutatási programot dolgoztunk ki a metainformáció, a metaszöveg vizsgálatára. Eddig három konferenciánk volt, az előadásokat most egy összevont kötetben jelentetjük meg. „Szöveg és metainformáció” (műhelytanulmányok) címmel az eddig napvilágot látott metainformációs dolgozataimat én is megjelentetem egy külön kötetben. Jelenleg „Az orosz nyelv metainformációs elemei” című habilitációs értekezésemem dolgozom. A következő naptári évben szeretném megvédeni.

– Köszönöm szépen a beszélgetést. Hatvanadik születésnapod alkalmából fogadd még egyszer őszinte jókívánságaimat, és mint a metainformációs konferenciák lelkes résztvevője kívánom, hogy a jövőben is sok örömed teljen ebben a munkában.

SIMIGNÉ FENYŐ SAROLTA

BEVEZETÉS AZ ALKALMAZOTT NYELVÉSZETI TERMINOLÓGIÁBA

Feladatok

alkalmazott nyelvészet szakos hallgatók számára

Miskolc: Start Rehabilitációs Vállalat
Sátoraljaújhelyi Nyomda
ISBN 963 430 029 4

Megvásárolható vagy megrendelhető:

Takács Zoltánné
ME BTK Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék
Miskolc-Egyetemváros 3515
Tel: 06 46 565 000, 06 46 565 111/17-66.
E-mail: nyebeata@silver.uni-miskolc.hu